УДК 340.5
DOI https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.22

Н. Б. Новицька, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри приватного права Державного податкового університету

А. М. Новицький, доктор юридичних наук, професор, заступник директора Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України

Д. В. Приймаченко, доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Університету митної справи та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню правових підстав здійснення примусового виконання судового рішення в умовах ускладненого становища (воєнного стану) різними суб'єктами, яким надано право здійснювати зазначену функцію держави.

У статті здійснено аналіз профільного нормативного акту Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», який визначає основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус. На основі аналізу повноважень суб'єктів, які наділені державою на примусове виконання рішень відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» – державних та приватних виконавців судових рішень зроблено висновок, що в кризовій ситуації воєнного стану виникла необхідність щодо врегулювання окремих питань діяльності виконавців щодо примусового виконання рішень, призвела до необхідності тимчасового, на період встановленого воєнного стану встановлення правил щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень та рішень інших органів. Таким чином, можемо говорити про створення правового винятку щодо забезпечення дотримання прав людини в складний період воєнного часу, який регламентований чинним законодавством. Розуміння необхідності вжиття кардинальних змін на період воєнного часу в то й же час створюють і негативні наслідки для зловживань в частині дотримання законодавства та рішень щодо примусового виконання. У кожного такого рішення є дві сторони: на кого направлене примусове виконання рішення та сторона, що зацікавлена у такому виконанні рішення. Відповідно, із прийняттям даного правового режиму в умовах воєнного часу встановлені обмеження прав на можливість стягнення належного майна та коштів або вилучення такого майна у неналежних користувачів.

Ключові слова: *примусове виконання судових рішень, судове рішення, воєнний стан, адміністративно-правове регулювання, виконавче провадження, державні виконавці, приватні виконавці.*

N. B. Novytska, A. M. Novytskiy, D. V. Pryimachenko. Peculiarities of enforcement of court decisions during martial law in Ukraine

The article is devoted to the analysis of the legal basics for enforcement of a court decision in the complicated conditions (martial law) by various subjects, who are given the right to perform the specified function of the state.

The article analyzes the basic legislation – the Law of Ukraine "About Bodies and Persons who Carrying Out Enforcement of Court Decisions and Decisions of Other Bodies", which defines the framework of organization and activities in the sphere of enforcement of court decisions and decisions of other bodies (officials) by the bodies of the state executive service and private executors, their tasks and legal status. Based on the analysis of the powers of the execution entities empowered by the state according to the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings" (state and private executors of court decisions), it was concluded that in a crisis situation of martial law there was a need to regulate certain issues of executor's enforcement activities that substantiated a temporary, for the period of martial law, introduction of the rules that regulate activities of private executors and the enforcement of court decisions and decisions of other bodies. Thus, we can talk about the legal exception to ensure the observance of human rights during the martial law, which is regulated by current legislation. Understanding the need for radical changes during the martial law also creates conditions for negative decisions like abuses in terms of compliance with legislation and enforcement decisions. Each such decision has two parties: party that is enforced and the party interested in such enforcement of the decision. Accordingly, with the adoption of proposed legal regime as part of martial law, restrictions on the possibility of recovery of property and funds or seizure of such property from improper users have been established.

Key words: *enforced execution of court decisions, court decision, martial law, administrative and legal regulation, executive proceedings, state executors, private executors.*

© Н. Б. Новицька, А. М. Новицький, Д. В. Приймаченко, 2022

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією із основних особливостей визначення розвинутого демократичного суспільства є гарантії дотримання прав людини. Саме права людини, які гарантовані їй як природніми правами так і законами держави, встановлюють особливі правила поведінки та самої культури суспільства. Особливістю правовідносин в будь якому суспільстві є те, що існує проблема різної оцінки однієї і тієї ж ситуації, вибір правил поведінки тощо.

Із давніх часів для вирішення спорів існує суд, це та інституція, якій довіряють вирішення спорів. Проте не завжди винесення рішення судом по суті може стати заключною частиною вирішення спорів. Досить часто, невдоволена сторона спору не має наміру виконати рішення суду. Тому логічним стало створення системи інституцій примусового виконання рішення суду.

Складна система виконавчих зобов'язань в загальній системі права набули з часом особливого місця, а в системі спеціальних органів – були забезпечені різними інституціями із належними правами та обов'язками чітко обмеженими законом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. 2022 рік став для України роком випробувань своєї державності, незалежності, досягнення перспективних плані розвитку. Військова агресія країни агресора створили велику кількість викликів для всіх сфер суспільного життя. Захист своїх прав для громадян стало одним із основних ключових питань в житті цілого народу. Ми віримо в перемогу українського народу. Але після закінченням воєнних дій ми стикнемося із величезною кількістю справ порушення прав людини. Вони повинні будуть забезпечені всіма можливими законними силами. Тому нам необхідно вже на сучасному етапі проводити дослідження щодо створення самих ефективних конструкцій правового захисту прав людини, забезпечення відновлення порушених прав та недопущення порушень в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових досліджень в зазначеній сфері говорить про жвавий науковий інтерес в зазначеній сфері. Вивчення дисертаційного дослідження Макушева П.В. «Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження», в якій він зокрема пропонує нову наукову концепцію розвитку Державної виконавчої служби в Україні [1] підтверджує багатоаспектність проблематики в зазначеній сфері суспільних відносин. В той же час можна критично ставитись до окремих положень та висновків дослідника, серед яких наприклад, наділення співробітників виконавчої служби правами правоохоронного органу. На нашу думку це є авторське бачення, та не відображає загальної тенденції в державі щодо демілітарізації державних органів.

Питанням взаємодії виконавців із іншими суб'єктами владних повноважень присвячені роботи Сергієнко Н. А. [2], зокрема вона відзначає, що питання адміністративно-правового статусу учасників виконавчого провадження взаємодії різних суб'єктів виконавчого процесу є доволі актуальними нині. Це пов'язано передусім із тим, що від злагодженої взаємодії таких суб'єктів напряму залежить ефективність примусового виконання рішень, а отже, і відновлення прав та інтересів осіб [3].

Заслуговує на увагу колективне монографічне дослідження «Адміністративно-правове забезпечення прав людини у виконавчому провадженні», яке присвячено питанням комплексного, інтегративного аналізу форм та методів, адміністративно-правового забезпечення прав людини у виконавчому провадженні, а також процедури в процесі забезпечення прав людини на стадії виконання судових рішень та рішень інших органів, визначено напрями удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав людини у виконавчому провадженні в умовах євроінтеграції та становлення правової держави в України. Зокрема в даному дослідженні зазначається, що виконання рішень суду та інших юрисдикційних органів – один з основних критеріїв, за яким громадянське суспільство оцінює спроможність, ефективність і чесність влади. Забезпечення реального виконання таких рішень є безумовним завданням держави, що має виконуватись безкомпромісно. Без реалізації законного рішення втрачається сенс попередньої діяльності органів публічної адміністрації, які уповноважені на забезпечення прав людини. Невиконання таких рішень негативно впливає на авторитет державної влади, оскільки в цьому разі не досягається призначення правосуддя – забезпечення ефективного поновлення у правах. Виконавче провадження є кінцевим результатом юрисдикційної діяльності, в межах якої здійснюється примусове виконання рішень суду та інших органів [4]. Сучасні реалії життя країни створили нові правовідносини, створили нові проблеми та виклики, до яких необхідно адекватно, швидко адаптуватись.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основним завданням дослідження ми визначили вивчення правових підстав здійснення примусового виконання судового рішення в умовах ускладненого становища (воєнного стану) різними суб'єктами, яким надано право здійснювати зазначену функцію держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз нормативної бази в сфері забезпечення примусового виконання судових рішень перш за все необхідно розпочати із профільного нормативного акту Закону України « Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень

інших органів», який визначає основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус [5]. Даний нормативний акт чітко визначає суб'єктів, яким надано право на здійснення даного виду діяльності, яким надано державну функцію примусового виконання рішень суду, це:

- державна виконавча служба;
- приватні виконавці.

Органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку визначені як органи примусового виконання рішень. А спеціальними правами наділені державні виконавці які є представникам влади, діє від імені держави і перебувають під її захистом та уповноважені державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом. Правовий статус державних виконавців визначений як загальний – державних службовців, та спеціальний, щодо передачі їм повноважень держави на примусове виконання рішень.

Приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності. Основним суб'єктом, який формує загальну політику в сфері примусового виконання рішень, незалежно від форми власності – державна чи приватна – залишається Міністерство юстиції України.

Повноваження суб'єктів, які наділені державою на примусове виконання рішень визначено у Законі України «Про виконавче провадження». Проте поряд із державними виконавцями приватні виконавці мають ряд обмежень. Так, законом заборонено здійснювати примусове виконання рішень приватними виконавцями у випадках виконання рішень:

1) про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною;

2) за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету;

3) за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону;

4) за якими стягувачами є держава, державні органи (крім рішень Національного банку України);

5) адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини;

6) які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності;

7) про виселення та вселення фізичних осіб;

8) а якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена;

9) про конфіскацію майна;

10) за якими боржником є уповноважений суб'єкт управління або господарське товариство в оборонно-промисловому комплексі, визначені частиною першою статті 1 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності", та рішень, які передбачають вчинення дій щодо їх майна.

Крім того, встановлено кваліфікаційну вимогу, відповідно до якої протягом першого року зайняття діяльністю приватного виконавця, приватний виконавець не може здійснювати примусове виконання рішень за якими сума стягнення становить двадцять та більше мільйонів гривень або еквівалентну суму в іноземній валюті [6].

Додатком до Закону України «Про виконавче провадження» встановлено перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами.

Розуміння того, що в кризовій ситуації воєнного стану виникла необхідність щодо врегулювання окремих питань діяльності виконавців щодо примусового виконання рішень, призвела до необхідності тимчасового, на період встановленого воєнного стану встановлення правил щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень та рішень інших органів.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7] в умовах воєнного можуть запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» встановлюються певні обмеження та умови щодо здійснення примусового виконання рішень приватними виконавцями. Зокрема:

1) зупиняються до припинення або скасування воєнного стану в Україні строки розгляду Дисциплінарною комісією подань про притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності та прийняття рішення про застосування до приватного виконавця дисциплінарного стягнення;

2) відомості, які підлягають внесенню до Єдиного реєстру приватних виконавців України, у разі відсутності технічної можливості для їх внесення вносяться Міністерством юстиції України після настання такої можливості;

3) планові та позапланові перевірки діяльності приватних виконавців не проводяться. У разі якщо на день введення воєнного стану позапланова перевірка діяльності приватного виконавця не була проведена, така перевірка проводиться в порядку, встановленому Міністерством юстиції України, після припинення або скасування воєнного стану за письмовим зверненням учасника виконавчого провадження щодо рішень, дій або бездіяльності приватного виконавця;

4) діяльність приватного виконавця може бути зупинена строком на один місяць на підставі наказу Міністерства юстиції України за поданням керівника структурного підрозділу Міністерства юстиції України, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері примусового виконання рішень, погодженим не менше ніж п'ятьма членами Дисциплінарної комісії, у разі виявлення ознак грубого порушення (мотивоване обґрунтування грубості порушення визначається у тексті наказу) приватним виконавцем вимог законодавства щодо примусового виконання рішень під час виконання ним професійних обов'язків. Протягом п'яти робочих днів з дня закінчення зазначеного строку чи дня припинення або скасування воєнного стану Міністерство юстиції України видає наказ про поновлення діяльності приватного виконавця.

Крім того, вводиться спеціальний режим здійснення виконавчих проваджень всіх суб'єктів примусового виконання рішень. Відповідно:

- зупиняється дія постанов державних виконавців про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії;
- зупиняється вчинення виконавчих дій у виконавчих провадженнях з виконання рішень, боржниками за якими є підприємства оборонно-промислового комплексу, визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних Сил України;
- забороняється у період дії воєнного стану примусове виконання виконавчих написів нотаріусів.

Як зазначалось у пояснювальній записці до проекту нормативного акту, забезпечення захисту національних інтересів у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, забезпечення законних інтересів юридичних осіб, конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану потребують врегулюванню деякі питання примусового виконання рішень, зокрема, щодо:

- зупинення дії постанов державних виконавців про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядження гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії;
- заборони примусового виконання рішень боржниками за якими є юридичні особи, які здійснюють діяльність з виробництва, передачі, розподілу, постачання електричної енергії, діяльність з водопостачання та водовідведення, діяльність з вирощування сільськогосподарських культур, тваринництва, виробництва харчових продуктів, надання доступу до мережі Інтернет, виробництва вакцин, дослідження у сфері біологічних наук, космічну діяльність; рішень боржниками за якими є підприємства оборонно-промислового комплексу, органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних Сил України, підприємства залізничного транспорту;
- заборони примусового виконання виконавчих написів нотаріусів;
- заборони примусового виконання рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги.

Висновки та пропозиції дослідження. Таким чином, можемо говорити про створення правового винятку щодо забезпечення дотримання прав людини в складний період воєнного часу, який регламентований чинним законодавством.

Розуміння необхідності вжиття кардинальних змін на період воєнного часу в то й же час створюють і негативні наслідки для зловживань в частині дотримання законодавства та рішень щодо примусового виконання. У кожного такого рішення є дві сторони: на кого направлене примусове виконання рішення та сторона, що зацікавлена у такому виконанні рішення. Відповідно, із прийняттям даного правового режиму в умовах воєнного часу встановлені обмеження прав на можливість стягнення належного майна та коштів або вилучення такого майна у неналежних користувачів. Маємо глибоке переконання, що проблеми із примусовим виконанням рішень, проблем із забезпеченням доступу приватних виконавців до інформаційних систем, що фактично унеможливлює здійснення їх діяльності будуть зняті відразу після перемоги та відміни воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Макушев П. В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Запоріжжя 2017. 535 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07/Makushev_diss.pdf

2. Сергієнко Н. А. Взаємодія виконавця та працівників поліції у процесі виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 55–61.

3. Сергієнко Н. А. Напрямки взаємодії виконавця з банками у виконавчому процесі. Збірник наукових праць «Juris europensis scientia». 2021. Вип. 3. С. 105–108.

4. Приймаченко Д. В., Наливайко Л. Р., Кузьміна І. С. Адміністративно-правове забезпечення прав людини у виконавчому провадженні : монографія / Д. В. Приймаченко, Л. Р. Наливайко, І. С. Кузьміна. К.: «Хай-Тек Прес», 2017. 212 с.

5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів / Закон України від 2 червня 2016 року № 1403-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text

6. Про виконавче провадження / Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text

7. Про правовий режим воєнного стану / Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text